

منشاء و توسعه ابتدایی کوفی گلداز

آدولف گرومن

ترجمه‌ی مهناز شایسته‌فر

انتشارات موسسه مطالعات و هنر اسلامی

در این کتاب مراتب پیشرفت خط کوفی گلداز و جزئیات آن، همچنین کنیه‌های بازمانده و سنگ قبرهای خوشنویسی شده، پارچه‌ها، بشقاب‌ها و اشیایی که بر روی آن‌ها به خط کوفی گلداز نگارش شده، مورد بررسی قرار گرفته است.

کتاب کوفی گلداز در هشتاد صفحه و سی و نه تصویر، دربرگیرنده‌ی فصل‌های زیر است:

– سخن مترجم

– توسعه‌ی ابتدایی کوفی گلداز

– تصاویر

«ن والقلم و ما یسطرون» آغازی بود برای پیدایش خطوط اسلامی، قرآن توسط جبریل به حضرت محمد (ص) نازل شد و دارای شأن والای کلام الهی است. کتاب قرآن در تحول خط عربی نقش تعیین‌کننده داشت، چرا که نیاز به ثبت دقیق قرآن، مسلمانان را مجبور ساخت خط را به چنان حد زیبایی نزدیک گردانند که ارزش نگاشتن کلام الهی را دارا باشد. در این صورت خط عربی به ابزار هنری تبدیل شد، خط که از الفبای سامی مشتق شده است. در مورد سرچشمه‌ی خط عربی و ارتباط آن با سایر خطوط و زبان‌های گروه سامی، محققان اتفاق نظر دارند. خط عربی شمالی که سرانجام غالب و به خط عربی قرآنی مبدل گردید به خط نبطی وابسته است که خود از خط آرامی مشتق شده است.

این خط در سده‌ی پنجم میلادی رواج پیدا کرد و پس از آن به خط مکی و مدنی معروف شد. نخستین ارتباط با خط عربی با نام «جاسم» پیوند خورده است. در نوشتار این خط از سه قلم اصلی: مدور، مثلث و توأم استفاده می‌شده که از این سه قلم تنها دوشبوه‌ی کاملاً متمایز برجای مانده:

۱ – مستدیر و قوس ۲ – مبسوط. این دو قلم اصلی به دوشبوه‌ی کتابت مکی و مدنی حاکم گردید که معتبرترین آن عبارتند از: مایل، مشق، نسخ. خط جاسم به مثابه‌ی خط تمام ممالک عرب جای خود را یافت و با ظهور اسلام نقش مقدسی پیدا کرد. خط کوفی آغازگر نخستین رگه‌های تولد هنری، سراسر ایمان و زیبایی می‌شود. از سنگ نوشته‌های موجود سده‌ی اول هجری درمی‌یابیم که هدف تنها ثبت مفاهیم بوده و نشانه‌ای از هنر و ظرافت در آن نیست. کوفه از نظر جمعیت و فرهنگ میراث خوار حرا بوده، برای همین نقش تعیین‌کننده‌ای در خط مکی – مدنی داشت. خط کوفی نامش را از شهر کوفه وام می‌گیرد. حضرت علی (ع) در نوشتن خط کوفی ید طولای داشت. یکی از معجزه‌های راستین اسلامی تکامل خط کوفی در دورانی کوتاه بود. چنان که در نیمه‌ی اول

هجری به اوج خود رسید. تمام قرآن‌هایی که به خط کوفی موجود است از جهت افقی باز می‌شود و این به آن جهت است که خط کوفی ساختار افقی کشیده داشت. مهم‌ترین حروف تزئینی خط کوفی عبارتند از: حروف ساق و برگ‌دار، گره‌دار، مشبک و... و نوع دیگر این خط، خط کوفی زاویه‌دار است و می‌توان نمونه‌هایی از درختان آن را در کنیه‌های بسیاری از مساجد و مناره‌ها یافت. خط کوفی شرقی در ابتدای سده‌ی پنجم هجری توسط ایرانی‌ها ابداع شد. یکی از زیباترین مشتقات خط کوفی شرقی خط «قرمطی» نام دارد. دو نوع توضیح در مورد این خط گفته شده، یکی منسوب به قرمطیان و دیگری که جنبه‌ی زبان‌شناسی آن قابل ملاحظه است.

از نظر جنبه‌های تزئینی خط کوفی را در آثار اسلامی می‌توان به چند گروه تقسیم کرد:

- ۱ – کوفی ساده: حروف این خط به صورت اصلی و بدون معلقات است.
- ۲ – کوفی گوشه‌دار: قطعات حروف این نوع کوفی به صورت تسمه‌های افقی و عمودی است و در آن انحنا وجود ندارد.
- ۳ – کوفی برگ‌دار (مورق): زمینه‌ی این خط با استفاده از فرم‌های برگ درخت تزئین می‌شود و به کوفی فاطمی نیز شهرت دارد.
- ۴ – کوفی گل و برگ‌دار (مزهر): این نوع خط غالباً در زمینه‌ای از گل و برگ اسلیمی قرار داشت.
- ۵ – کوفی گره‌دار (معقد): حروف این خط در حین صعود به دور خود با هم گره می‌خورند.
- ۶ – کوفی پیچیده (معشق): خطوط تزئینی که حول یک محور قرار می‌گیرند.
- ۷ – کوفی موشخ: این خط شامل تزئینات زیبا، نظم هندسی و توأم با رسم و تذهیب و نقاشی است.
- ۸ – کوفی مدور: این خط کوفی ملایم، همراه با انحنا و دایره وار به عنوان «مقور» نام برده شده که بعضی به آن «مستدیر» گفته‌اند.
- ۹ – کوفی مزین: حروف این خط دارای پیچ و تاب و جنبه‌های تزئینی است.
- ۱۰ – کوفی ایرانی یا کوفی پیرآموز: این خط در نهایت زیبایی است و مهم‌ترین ویژگی آن انفصال تمام حروف از یکدیگر است. در این تحقیق خط کوفی گلداز به‌طور مبسوط و دقیق با استفاده از نمونه‌های گوناگون مورد بررسی قرار می‌گیرد.